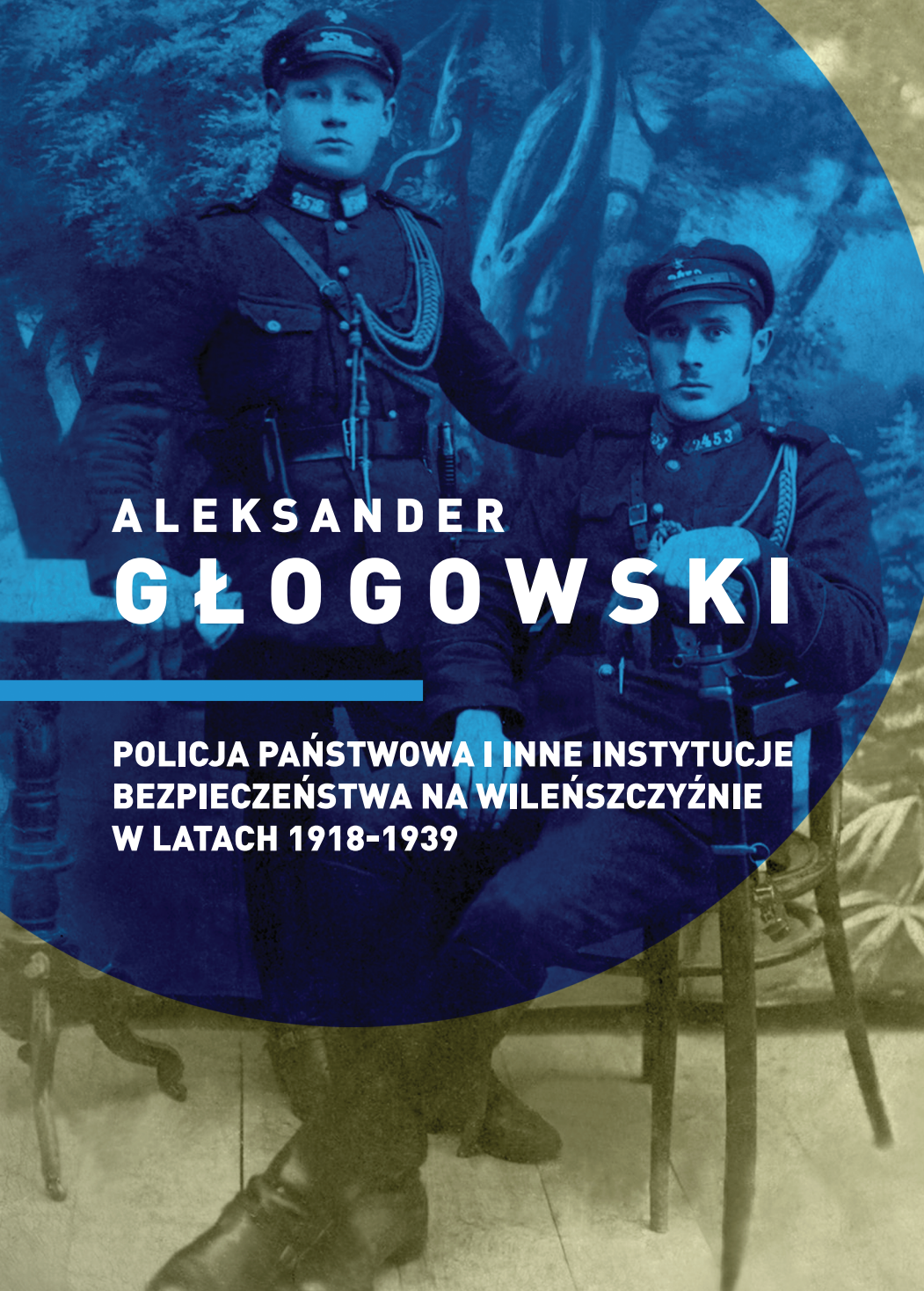

ALEKSANDER GŁOGOWSKI

**POLICJA PAŃSTWOWA I INNE INSTYTUCJE
BEZPIECZEŃSTWA NA WILEŃSZCZYZNIE
W LATACH 1918-1939**

**POLICJA PAŃSTWOWA
I INNE INSTYTUCJE BEZPIECZEŃSTWA
NA WILEŃSZCZYŹNIE W LATACH 1918-1939**

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

81

Aleksander Głogowski

**Policja Państwowa
i inne instytucje bezpieczeństwa
na Wileńszczyźnie
w latach 1918-1939**

Kraków

© Copyright by Aleksander Głogowski, Kraków 2015

Recenzja naukowa:
prof. dr hab. Michał Chorośnicki

Opracowanie redakcyjne:
Justyna Wójcik

Skład:
Józef Paluch

Projekt okładki:
Miłosz Lodowski

Na okładce wykorzystano zdjęcie Jana Barana
ze zbiorów rodzinnych Wiesława Margasa
oraz zdjęcie Łukiszek ze zbiorów insp. Jacka Walaszczyka

Książka dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych oraz Instytut Nauk Politycznych
i Stosunków Międzynarodowych UJ

ISBN 978-83-7638-564-8 (wersja papierowa)
ISBN 978-83-7638-626-3 (e-book)

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Wstęp

Analizując kształtowanie się instytucji policyjnych na obszarze Wilna i Wileńszczyzny w okresie międzywojennym, należy rozpocząć od krótkiej prezentacji wydarzeń z historii politycznej mających wpływ na kształtowanie się granic państwowych na tym terenie. Tworzenie formacji mających na celu stanie na straży bezpieczeństwa wewnętrznego było bardzo ważnym, choć często w rozważaniach historycznych pomijanym elementem. Wynika to wprost z założenia, które przedstawił jeszcze Platon, że zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego obywateli jest jedną z podstawowych funkcji państwa. Policja jako instytucja państwowa zajmująca się właśnie zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego jest zatem elementem efektywnej kontroli, jaką władza polityczna sprawuje nad danym terytorium państwowym. Owa efektywna kontrola jest więc atrybutem, który charakteryzuje istnienie władzy państwowej, mającej zwierzchnictwo nad danym terytorium i zamieszkującą go ludnością. Można więc powiedzieć, że posiadanie skutecznie działających formacji policyjnych, obok sił zbrojnych, jest potrzebne państwu jako narzędzie zapewniające jego istnienie jako takie. Co więcej, kazus Islandii, która nie posiada formacji wojskowych, wskazuje, że to policja staje się *conditio sine qua non* istnienia państwa w rozumieniu prawa międzynarodowego. Związek ten można zauważyć również w etymologii: słowo policja pochodzi bowiem od greckiego *politeia*, czyli państwo¹. Jest to jednocześnie tytuł najbardziej znanego dzieła greckiego filozofa Platona.

Problem istnienia na ziemiach polskich skutecznych struktur państwowych, a więc także policji, miał dla naszego narodu znaczenie egzystencjalne. Przeciwnicy odtworzenia niepodległej Rzeczypospolitej

¹ W. Ka w k a, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939, s. 10.

podnosili argument, że nie jesteśmy zdolni do samodzielnego funkcjonowania w ramach państwa narodowego. Dobitnie określił takie stanowisko sowiecki minister spraw zagranicznych Wiaczesław Mołotow, nazywając Polskę „pokracznym bękartem traktatu wersalskiego”. Również specyfika okoliczności kształtowania się naszych wschodnich granic, a więc wojna polsko-bolszewicka, oraz konflikty z sąsiednimi narodami, w tym litewskim, pokazywały, jak ważne jest posiadanie na spornych terytoriach własnych, silnych i sprawnych struktur administracyjnych i bezpieczeństwa.

Było to tym bardziej istotne, że ziemie polskie stały się w latach 1914-1918 miejscem, przez które kilkakrotnie przechodziły fronty I wojny światowej, gdzie władze okupacyjne były zainteresowane przede wszystkim ochroną własnych interesów oraz zabezpieczeniem sprawnego funkcjonowania maszyny wojennej, a nie normalnego funkcjonowania miejscowej ludności. Był to więc okres gospodarczego kryzysu, połączonego z grabieżczą polityką zaborców, co sprzyjało demoralizacji ludności cywilnej, szerzeniu się patologii społecznych i przestępczości. Zatem nowo powstające państwo polskie musiało się z tymi problemami uporać. Było to zadanie bardzo skomplikowane, zwłaszcza gdy nie do końca było wiadomo, jak będą przebiegać granice państwowe oraz jaki status prawny będą miały zamieszkiwane w większości przez ludność narodowości polskiej ziemie.

Wileńszczyzna jest tu przypadkiem bardzo szczególnym. Wilno było uważane za centrum kulturalne i polityczne dwóch narodów, ciemnionych przez rosyjskiego zaborcę: Polaków i Litwinów. Obydwa te narody dążyły do utworzenia swoich państw na gruzach rozpadających się w 1918 roku imperiów. Ambicje te nakładały się na siebie, a ich realizacja wzajemnie się wykluczała. Po stronie polskiej powstały dwie koncepcje „zagospodarowania” ziem kresowych: federalistyczna, której autorem był Józef Piłsudski, i inkorporacyjna Romana Dmowskiego. Szczególnie Naczelnik Państwa Polskiego był zainteresowany problemem Wileńszczyzny, gdyż z tej ziemi pochodził i był z nią silnie emocjonalnie związany. Problem ten będzie szerzej omówiony w rozdziale pierwszym, podobnie jak kwestia przynależności państwowej Wileńszczyzny.

Dla potrzeb niniejszej publikacji termin „Wileńszczyzna” jest używany na określenie województwa wileńskiego II Rzeczypospolitej oraz

terytorium efemerycznego tworu funkcjonującego pod nazwą Litwa Środkowa. Rozdział drugi publikacji będzie zatem poświęcony organizacji formacji policyjnych na Ziemi Wileńskiej zarówno w trakcie wojny polsko-bolszewickiej, jak i w ramach parapaństwa Litwy Środkowej. Będzie tu także mowa o Żandarmerii Wojskowej, która w początkowym okresie sprawowała również funkcje policyjne względem ludności cywilnej, co wynikało z realiów czasu wojny. Rozdział trzeci zaś stanowić będzie analizę funkcjonowania Policji Państwowej w ramach XVI Okręgu PP.

Daty graniczne przyjęte dla analizy tematu mogą budzić pewne kontrowersje. Rok 1919 to data przyjęcia pierwszej w wolnej Polsce ustawy o Policji Państwowej, która stała się jedyną ogólnopolską formacją bezpieczeństwa. Jednak na Wileńszczyźnie do unifikacji formacji policyjnych doszło dopiero po przyłączeniu Litwy Środkowej do Rzeczypospolitej. Dlatego początek książki będzie poświęcony prezentacji wcześniejszych formacji bezpieczeństwa działających na ziemiach przyfrontowych, a więc Żandarmerii Polowej i Policji Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, oraz efemerycznym policjom miejskim. Data końcowa również może budzić pewne problemy natury formalnoprawnej. Przyjmuje się powszechnie, że II Rzeczpospolita istniała do lipca 1945 roku, kiedy to rząd z siedzibą w Londynie utracił uznanie międzynarodowe USA i Wielkiej Brytanii. Jednakże dla tematu ważniejsza jest kwestia wspomnianej wcześniej efektywnej kontroli państwa i jego organów bezpieczeństwa nad terytorium państwowym, a tę rząd Rzeczypospolitej utracił nad Wileńszczyzną we wrześniu 1939 roku. Analiza zaś koncepcji, jakie miał rząd RP w Londynie i jego Delegatura na Kraj, jeśli chodzi o odbudowanie struktur policyjnych, wykraczałaby poza zakres tematyczny tej książki. Czytelników szerzej zainteresowanych tym zagadnieniem odsyłam do publikacji dr. Waldemara Grabowskiego *Policja w planach Delegatury Rządu RP na kraj* (Kraków 1995).

Problematyka organizacji instytucji policyjnych na Wileńszczyźnie była dotąd traktowana marginalnie. Pojawiały się artykuły naukowe, jednak nie wydano do tej pory zwartej monografii, takiej choćby jak poświęcone Policji Województwa Śląskiego. Jest to tym dziwniejsze, że w litewskich archiwach państwowych w Wilnie zachowała się doskonale zinwentaryzowana, prawie kompletna baza archiwalna XVI Okręgu PP

ALEKSANDER GŁOGOWSKI

dr hab.; politolog; adiunkt w Katedrze Strategii Stosunków Międzynarodowych Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Absolwent krakowskiego V Liceum Ogólnokształcącego im. Augusta Witkowskiego.

Stypendysta Institute of Strategic Studies w Islamabadzie i School of Oriental and African Studies w Londynie.

Członek Polskiego Towarzystwa Stosunków Międzynarodowych, Royal Society for Asian Affairs oraz European Association for South Asian Studies. Wykładał również na Uniwersytecie Wileńskim.

Autor licznych publikacji dotyczących historii Policji Państwowej (*Konna Policja Państwowa*, Warszawa 2014, *Kobieca Policja Państwowa II RP w walce z międzynarodowym handlem ludźmi*, Warszawa-Kraków 2014) oraz sytuacji politycznej w Azji Południowej (*Af-Pak. Znaczenie pogranicza afgańsko-pakistańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, Kraków 2012, *Pakistan. Historia i współczesność*, Kraków 2011, *Polskie orły nad Himalajami*, Kraków 2011).

Patronat honorowy:

ISBN 978-83-7638-564-8

9 788376 385648